

Presentació mapes de El Tossal

Centre Excursionista de València

7 de maig de 2009

Bona vesprada a totes i a tots. Vull agrair el Centre Excursionista de València, el meu centre des de fa més de trenta-cinc anys, per hostatjar un acte al voltant de la cartografia excursionista. Vull agrair, és clar, Óscar, Pau i Natxo per convidar-me a que parle ací dels quatre primers mapes de El Tossal: les fulles de la Tinença de Benifassà i la vall del Cervol, Els Ports I, Serra de Mariola i La Serrella. Per mi és tot un plaer estar ací. Jo soc un excursionista d'aquells que no saben eixir de casa sense mapes. Els confesaré que encara guardo el primer mapa de muntanya que vaig comprar l'estiu de 1969 al refugi de Goriz. Un rudimentari mapa que a mi em va fascinar. Allí en aquell paper estava tot: el camí que amb prou feines havia fet i els cims que em guaitaven des de allà dalt. Camina que caminaràs les muntanyes, m'entrà per les cames el gust per la geografia. Comptat i debatut, per un excursionista i geògraf presentar uns mapes que des de la seua portada es volen excursionistas és una felicitat obligació.

Gràcies doncs al Tossal... i gràcies també a vostés, per vindre a un acte que no deixa de ser un tant arriscat. Presentar unes mapes... com si d'un llibre es tractara? No serà un punt temerari, aventurat? Algú pot ser pensarà que un mapa és un simple conjunt de coordenades i de cotes, de ratlletes ací i allà; i que hui en dia amb tant de satèl·lit i de GPS és fàcil de fer. Anem a pams. Un mapa ni és fàcil de fer, ni simple pel que fa a la informació que conté. Hi ha molt a dins d'un mapa: des d'aspectes tècnics a altres culturals i, fins i tot, ideològics. Moltes qüestions que els autors d'un mapa poden plantejar-se o eludir; i per cada qüestió les possibles respostes són moltes i no totes encertades, cal triar-ne una de bona i dur-la a la pràctica. Al cap i la fi, un mapa és un llibre sobre el territori en un altre format.

Així que anem sense complexos amb la presentació. La part tècnica la deixaré pels membres del Tossal i jo faré ara unes reflexions en dues direccions. En clau cultural, què és un mapa en tant que artefacte cultural. I a continuació uns comentaris sobre els mapes del Tossal.

Anem amb la primera part. Un mapa és un poderós artefacte cultural, una eina que resumeix informació sobre el territori i les relacions espacials que en ell s'establixen. És un artefacte humà molt humà, per aixó hi ha mapes des de fa tant de temps. No és gens difícil imaginar-se els caçadors-recolectors del paleolític traçant sobre la terra mapes per preparar la caçera o consignant les àrees on poder recolectar tal o qual queviure. Qui sap si algunes pintures rupestres tenen també una significació cartogràfica? A la cova d'Abauntz (vall d'Ultzama, Navarra) s'ha trobat un croquis cartogràfic tallat a buri sobre pedra, datat a la darrereria del Paleolític, aproximadament fa uns 14.000 anys. Amb la neolitització va arribar l'agricultura, i la irrigació, i la propietat de la terra, i els impostos. La gestió de estos fenòmens socials, econòmics o polítics passa també per la cartografia: cal fixar en un document sistemes de reg,

cadastres, límits. Mapes molt semblants als actuals provenen del nucli civilitzatori de l'àrea mesopotàmica, un dels llocs on va començar la neolització; daten de fa més de 5.000 anys.

Els mapes en tant que artefacte cultural exhibeixen els trets característics dels humans. Primer, la seua dimensió territorial. Els humans som uns primats –no està de més recordar-ho enguany que tenim tant present Darwin– i com la majoria d'ells, animals territorials. Les nostres formes evolucionades d'organització social i cultural no han perdut mai la dimensió territorial. Si en termes biològics la humanitat no és més que una, en termes socials i culturals no és així: som d'un lloc, vivim a un país, tracem fronteres. Representar el territori –el nostre i el del veí; el que posseïm i el que voldríem conquerir– és un acte humà. El mapa té com a funció, precisament, la representació del territori –siga este real o simbòlic– i, més enllà, prefigurar conformar la visió social del territori.

Segon tret, el mapa expressa la dimensió social de les societats humanes... quina obvietat. El cas és que els mapes traduïxen molt bé les ambivalències socials. En tant que artefacte cultural permet compartir i transmetre –socialitzar, en definitiva– informació sobre el territori. Però en tota societat hi ha relacions de poder, dominacions, jerarquies més o menys legítimes. El poder ha tractat de controlar sempre la cartografia pel seu alt valor estratègic: ha amagat els mapes; ha confiat la seua producció als exèrcits i cossos oficials; ha restringit la seua difusió com va passar a la posguerra a Espanya per evitar que acabaren en mans dels maquis. Ara quan es vol fer aprovar un PAI, un gran projecte d'infraestructura o un event d'eixos pels quals sembla que este país és la referència del món, es fan simulacions paisatgístiques per ordinador, maquetes i una bonica cartografia. Els mapes que haurien de ser un instrument democràtic i social de vegades són fingidors i mentiders. No és esta la única de les paradoxes dels mapes.

Tercer tret característic, en tant que artefacte creat pels humans reflectix la nostra cultura, entesa esta en sentit ample, és a dir abarçant també la ciència i la tècnica. La cartografia és filla de la raó, del pensament científic i –al mateix temps– filla de les concepcions mítiques, de les pors, de les irracionalitats. Per aixó als prodigiosos portulans i cartes de navegació o de marear de la Baixa Edat Mijana i el Renaixement hi ha línies loxodròmiques, roses dels vents, perfils prou exactes dels litorals –ciència de l'època, per tant– i monstres marins o estranyes races d'essers pseudohumans.

La Il·lustració va instaurar al món occidental un ideal de ciència i raó que encara estem construint. Els il·lustrats es llancaren a mesurar el món: Delambre, Méchain, Aragó mesuren el meridià de Paris en una aventura que encara hui asombra. Méchain va tancar triangles geodèsics des del Tossal d'En Canadé i des de la Mola d'Ares... està soterrat a Castelló. Mesurar per conèixer el territori i molt especialment les muntanyes, enteses com el laboratori de la natura. Ho fan Saussure als Alps, Carbonnières als Pirineus, Cavanilles al País Valencià. Tots ells per donar raó del territori van escriure acurats textos que encara hui es lliguen amb profit i alçaren mapes. El que va fer Cavanilles del nostre país és elegant i més que digne pels mitjans tècnics del moment.

La Il·lustració precisament culmina el procés d'expulsió d'elements mítics dels mapes i els posa sota la guia exclusiva de la ciència i la tècnica fins arribar a l'actual estadi fitat per les imatges de satèl·lit, els sistemes de GPS o els poderosos programes informàtics.

Però l'essència del mapa no ha variat. Tal com diu l'autor croat Predag Matvejevic al seu *Breviari Mediterrani*, un fascinant assaig de geopoètica: "El mapa resumeix els coneixements i les experiències: l'espai i la concepció de l'espai, el món i la visió del món".

El mapa és com la vida, contradictori i ambivalent. El mapa serveix per trobar-se... o per perdre's. Per imaginar un viatge que mai es farà o per saber quin ha estat un itinerari imprevisit. Paradoxal artefacte cultural fet d'abstracció, de càlcul, d'enginy que és una forma intel·ligent i legitimada d'engany. Enginy i engany –diguem vostès com vulguen– fan falta per resoldre els tres grans problemes cartogràfics: primer, representar l'enormitat del territori en un paper de dimensions útils; segon, representar un cos si fa no fa esfèric –la terra– en un paper pla; tercer, representar una realitat de tres dimensions en un paper que només en té dues.

Els mapes són doncs una forma culta d'engany davant d'un objectiu impossible d'assolir: representar exactament i en la seua totalitat la realitat del món. Quina paradoxa. Escolten vostres el que escriu un autor amant de les paradoxes i els enigmes com era Jorge Luis Borges ell mateix ocultant-se, fingint ser un tal Suárez Miranda, del segle XVII, autor del llibre *Viajes de varones prudentes*. Escriu Borges:

"...En aquel Imperio, el Arte de la Cartografía logró tal Perfección que el mapa de una sola Provincia ocupaba toda una Ciudad y el mapa del imperio toda una Provincia. Con el tiempo, esos Mapas Desmesurados no satisficieron y los Colegios de Cartógrafos levantaron un Mapa del Imperio, que tenía el tamaño del Imperio y coincidía puntualmente con él. Menos Adictas al Estudio de la Cartografía, las Generaciones Siguietes entendieron que ese dilatado Mapa era Inútil y no sin Impiedad lo entregaron a las Inclemencias del Sol y de los Inviernos. En los desiertos del Oeste perduran despedazadas ruinas del Mapa, habitadas por Animales y por Mendigos; en todo el País no hay otra reliquia de las Disciplinas Geográficas."

Similar mapa a escala 1:1 va imaginar Lewis Carrol a la seua darrera novel·la *Sylvie and Bruno concluded*. Però el matemàtic i escriptor britànic sabia dels problemes d'un mapa d'eixes dimensions. Per tant, va imaginar també el mapa més senzill i fàcil d'entendre, aquell que qualsevol podria llegir sense cap dificultat. Al poema *La cacera del Snark* presenta el mapa perfecte, sense referències accesoris, tot ell ordre i simplicitat... un mapa totalment en blanc.

"Havia comprat un gran mapa que representava el mar
I al que no hi havia cap vestigi de terra;
i la tripulació es va posar molt contenta al vore

que era un mapa que tots podien comprendre.

De qué servixen els pols, els equadors,
els tròpics, les zones i els meridians de Mercator?
Així cridava el capità. I la tripulació responia:
No són més que signes convencionals?

Altres mapes tenen formes, amb les seues illes i els seus caps!
Però hem d'agrair al nostre valent capità
Haver-nos portat el millor –afegien–
un perfecte i absolutament en blanc.”

Entre la senzillesa absoluta d'un mapa en blanc i la fidelitat mimètica de l'escala 1:1 està la cartografia probable que reclamem els excursionistas. Així és la cartografia del Tossal.

He dit que els mapes són una mena de llibres. Als mapes de El Tossal podem llegir qui són els seus autors. Pau, Natxo i Óscar són tots tres enginyers tècnics topògrafs, formats en l'Escola Tècnica Superior d'Ingenieria Geodèsica, Cartogràfica i Topogràfica de la Universitat Politècnica de València. Alguns dels mapes que ara presentem tenen el seu origen als respectius projectes finals de carrera. Però estic íntimament convençut que solament amb allò que van aprendre a la seua carrera no es poden fer estos mapes. Fa falta alguna cosa més que no els han ensenyat a la universitat, alguna cosa que no sabem ben bé quina és, però ho intuïm en les paraules de Matvejevic quan escriu a propòsit dels cartògrafs: “Dibuixar el mar i la terra ferma, observar el món no és un treball qualsevol: els que ho fan no són individus comuns i corrents”.

Eixa altra cosa que suggereix Matvejevic... d'on prové? En part pot haver vingut per la via genètica. Qui sap si hi ha un cromosoma lligat a les representacions cartogràfiques? El que si sabem cert és que el iaio de Natxo, Roberto Segura, era un d'aquells excursionistes alcoians que caminaren una i mil vegades Mariola, que bastiren el refugi al peu del Montcabrer. I que el pare de Natxo, fill de Roberto, és l'arqueòleg Josep Mª Segura, amb qui ha caminat des de menut les serres bètiques estudiant jaciments, castells o neveres.

A més de la misteriosa genètica està sens dubte l'infància, quan es formen aspectes cabdals de la personalitat. Pau parla de la passió que sempre ha tingut pels mapes i atlas, com els mirava de xiquet al llit quan estava malalt en companyia d'algun llibre de Tintín. I parla dels estius amb els seus pares a Xodos, al peu de Penyagolosa. Suppose que no serien massa diferents dels que passava Natxo a casa dels iaies a Agres, a Mariola. Óscar i Pau van aprendre molt de la natura i les muntanyes a la secció infantil i juvenil d'aquest mateix Centre Excursionista de València a la segona meitat dels anys vuitanta. Natxo per la seua part al Grup Scout Brownsea d'Alcoi. Tots tres han continuat després la pràctica de l'excursionisme. I aixó es nota als mapes de El Tossal.

Està també allò que anomenem vocació. Cite a Óscar “poder imaginar viatges sobre el paper sempre m’ha semblat fantàstic”; Pau va escollir la carrera amb l’objectiu de saber com es feia un mapa. Esta gent de El Tossal sens dubte volia fer mapes quan triaren els seus estudis, però no qualsevol mapa. Intuïx que volien fer mapes pareguts a aquells que els havien emocionat i guiat.

Genètica, infantessa, pràctica excursionista, vocació i, per què no, una certa actitud cívica. Cal estimar molt cívicament el territori, la seua natura i les seues muntanyes –el país de veres, no el fingit ni l’inventat– per embarcar-se en esta aventura. Ells s’ho estimen i ho coneixen de veres. A més han buscat per cada mapa l’ajuda d’aquells que viuen al territori. Repassen vostés els agraïments dels mapes: hi trobaran masovers, gent dels pobles, estudiosos. En certa manera un esforç col·lectiu al qual el Tossal li posa el caramull amb la seua faenada de recopilació, treball de camp, el·laboració cartogràfica i, alerta, risc econòmic.

La faenada té encara més mèrit ja que al País Valencià no hi ha tradició de cartografia excursionista. Alguns fullets de camins abalisats dels darrers anys han fet l’esforç de generar un mapa propi, però són poquets. Predomina, el mateix que a les guies, la reproducció més o menys retocada dels mapes de l’IGN o de l’exèrcit; o uns croquis. És cert que moltes vegades aixó és prou. De cartografia autònoma, poca cosa. Està el mapa de Penyagolosa editat per Alpina el 1999 del que és autor Enric Roncero. Està també, cal dir-ho, l’intent fallit de l’Institut Cartogràfic Valencià: huit mapes d’espais naturals a escala de detall publicats els darrers anys amb una extranya delimitació de les fulles i una informació escassa i de vegades errònia que costa molt d’admetre en una institució pública i especialitzada. De colp i volta, s’ha capgirat la situació. Estem ací presentant els quatre primers mapes de El Tossal i acaben d’arribar dos fulles de l’editorial catalana Piolet de serres de la Marina. Tant de bo si estem en el camí de la normalització.

Hem parlat dels membres de El Tossal. Com són els seus mapes? Han optat pel paper, ara que molta gent funciona amb cartografia digital i altres realitzen excursions a partir d’un itinerari –*waypoints* i *traks*– fet per altres i seguit a colp de GPS. Però han optat valentment pel paper. Els recolze. Davant d’una fulla s’enten millor l’estructura d’una serra, la seua arquitectura i les seues íntimes harmonies. Davant d’una fulla, les possibles excursions es fan visibles elles a soles, atrauen l’atenció. Altres vegades és l’excursionista qui les somnia damunt del mapa abans de dur-les a la pràctica.

Els mapes de El Tossal es lligen bé, són nets. La planimetria i altimetria són acurades. Les escales són molt excursionistes: 1:20.000 La Serrella; 1:25.000 Els Ports i Mariola; i 1:30.000 la Tinença que pot ser es queda un tant curta per un relleu tant complex com el de Benifassà. Contenen els itineraris abalissats: senders de gran i petit recorregut, senders locals i d’espais naturals protegits. Qui sap si cas d’haver disposat fa uns quants anys de mapes com estos pot ser no hauriem omplert camins i dreceres de senyals, plafons i pintura de manera de vegades abusiva. Però ja és tard, a hores d’ara els camins abalissats constitueixen un dels nuclis de la pràctica excursionista actual. A més s’inclouen atractives propostes excursionistes dels autors que

demostrin de nou que coneixen el territori que cartografien, que l'han xafat. És a dir, el mapa es desdobra en guia. El revers del mapa ha estat aprofitat per informació pràctica sobre les rutes excursionistes, allotjaments i serveis, presentació del territori il·lustrada amb fotografies.

Però als mapes hi ha mot més encara: elements patrimonials com ara jaciments; forns de calç; pous, sènies i aljubs; arbres singulars; neveres i ventisquers. Una valuosíssima toponímia abundosa i ben tractada que ha quedat afortunadament fixada en estos quatre mapes. Per fer uns mapes com estos calen una paciència, un rigor i una estima admirables. Per tant, gràcies a Natxo, Óscar i Pau i llarga vida al seu projecte de El Tossal

Hi ha encara mes coses als mapes de El Tossal, moltes més. Coses que jo no els puc contar, ni tans sols ells tres les coneixen. Però els assegure que la clau per arribar a elles està als mapes. Només les podran descobrir vostés mateixos caminant les nostres muntanyes amb les botes als peus, la motxilla al muscle i el mapa a la mà.

Bona caminada i gràcies per la seua atenció.

Jorge Cruz Orozco